

СТЕЛАНА

Берийн журнал

№ 3, 2018

Хьалхара сентябрь – хаарийн де!

Ибаев Руслан

Бека, тхан горгали

Бека, тхан горгали, бека хьо зевне,
Дешархойн кхайкхаде ахь керла шо;
Массо а ишколан кхаьчна и кевне,
Илманан лакхенга кийча ду тхо!

Баьхкина кегийрхой тахана деша,
Дицлур дац царна и дуюхьара де;
Кхуьийла шу маьрша, боцуш цхьа эшам,
Ма гойла шуна вон, ирс-аьтто бен!

Бека, хIай горгали, бека хьо маьрша,
Кхачийта Даймехкан Iаьршашка аз;
Чов хилла Iуьллу и, Iуьллу и хьаьшна,
Хьуьнарийн бIаьстенца даккхийта заз!

Кхуьур ю хьан тIаьхье, тхан Даймохк, ирсе,
Патторца массо а хьаьтташкахь хьал;
ПхьалгIанаш ойьур ю, кхалор бу гIирсаш,
ХIора а синтарх а кхуьур ду талл!

Кхуьур бу хьехархой, Илманчаш, лояраш,
Даймахко говзанчийн ойьур ду сий;
Хьекьар ду исбаьхьа ялташ а, стоьмаш,
Хьанала кьахьобгуш, дагор вай цIий!

Сан Јалашо

Ву со дика деша дагахъ,
Дала сайна г҃одахъ нагахъ,
К҃адо йоцуш, мало йоцуш,
Сайна хьохург даг чу лоцуш,
Доггах Илманна г҃етаџна,
К҃оргга кьастош дешнийн маџна.

Хир ду суна деша атта,
Илма Јамо хир дац хала,
Суо цакхеттарг юхахатта,
Сайга хаттахъ, жоп а дала.
Бакьдерг дийца, хьакьдерг ала.

Мотт бу багахъ белла Дала.
Хаза сайга дуйцуш дерг
Ду сан Дала делла лерг,
Дуьне довза, Јалам ган
Дала белла бџаьрг бу сан.

Элп цхьаь делахъ шина озан,
Деша хала хуьлу йоза:

Дешахъ деха аз вай доца,
Маџна кхин хуьлу, шен доцу.
Ткьа дош нийса ала
Цуьрриг а дац хала,
Хир и юрт я г҃ала,
Хир и сай я г҃ала.
К҃отар, шовда, аша,
Таџланг, гезган маша,
Аьхккано а аша
Доккху цигахъ маша.

Ненан са

Туьйранаш дуьйцура ахь суна, нана,
Хьестийта сахиллалц цаьрга сан глан.
Хьуьйсурса корох чу седарчийн ана,
Ладогла дезарна туьйранаш хьан.

Цундела ловзура седарчий соьца,
Хуьйшура беттаса глевланга сан.
Хийла цо, нур дегош, олура соьга:
«Ма сирла латтадо нанас хьан са».

Олура: «Сийлахь ду хьан гленаш хьестар:
Сан берех-седарчех уьш тера ду...»
Хинца а, сан нана, хьан са сох хьерча.
И са сох мел хьерча, со дийна ву.

Сан нана

Сан нана ю уггар хаза,
Иза-м массарна а хаъа.
Наггахь глийла гича иза,
Сагатло сан, теян лаъа.

Нана,ас хьоъ доьху члогла;
Даг чу глайгла ма йталахь!..
Со-м, ахь, воккха хир ву, боху,
Ткъа хьо йоккха ма хилалахь!

Локху суна нанас эшарш,
Дуйцу хаза туйранаш а.
Іамадо цо суна элпаш –
Аттанах а, халонах а.

Сарахь, суна наб тлееъча,
Маравуллий вижа во цо.
Цкъацкъа велха дагадеъча,
Оба олу – вастало со.

Муълха кхача нанас бича,
Суна мерза, мерза хета.
Цо биллинчу метта вижча,
Гено лоций, наб а кхета.

Юрт йиллар

Дакъалоцурш:

Н I а ъ н а . Ц х ъ о г а л . Г о ц и – ж I а ъ л а

Н I а ъ н а ю й о л а е л л а л е л а ш .

Ц х ъ о г а л г у ч у д о л у .

Ц х ъ о г а л . Х I е й , К ъ у к ъ а ч а ! К ъ у к ъ а ч а !

Н I а ъ н а . Х ъ о х ѡ а ъ н г а к х о й к х у ш д у , в а м е к а р н и г ?

Ц х ъ о г а л . Х ѡ б г а , в а К ъ у к ъ а ч а .

Н I а ъ н а . Д е л а х ъ , с а н ц I е К ъ у к ъ а ч а я ц х ѡ у н а . . .

С а н ц I е Д а ш о Т I и л д и г ю . . .

Ц х ъ о г а л . Д а ш о Т I и л д и г х ѡ а ъ н к о т а м а ш н а х и р ю х ѡ , с у н а х ѡ К ъ у к ъ а ч а ю - к х . . .

Н I а ъ н а . Х ѡ у н а с у о м и л л а х и л ч а а , б а л а б а ц а р а с а н . . . Х ѡ с о ъ г а х I у н д а к х а й к х и р а , д и й ц а х ѡ . . .

Ц х ъ о г а л . Ц х ѡ а н х ѡ , д и к а м е т т и г а л а х и й , ц х ѡ ю р т й и л л а в а й ш и м м а . . .

Н I а ъ н а . Ю р т ? А х ъ х I у н д у ъ и ц у ?

Ц х ъ о г а л . Х I а ъ , ю р т . . . Ц х ъ о г а л а н - Н I а ъ н и н к I о т а р а ѡ л л а , ц I е а т у ѡ л л у ш . . .

Н I а ъ н а . А х ъ х I у н д у ъ и ц у ? Х ѡ ѡ ц а м у х а ю ѡ л л у р ю ю р т ? Х ѡ с а н м о с т а г I м а д у . . . С а н й и ш а а , в а ш а а м а д и ѡ н а а х ъ . . .

Ц х ъ о г а л . У ѡ ш д I а д е в л л а . С о х I и н ц а к х е т т а . . . С у н а ѡ з д а д а х а л а ѡ , I у ѡ й р а н н а б а л х а а д о ѡ д у ш , с у ѡ й р а н н а ц I а а д о г I у ш . . .

Н I а ъ н а . Д а х а х ѡ , т к ѡ , ѡ з д а , с о I а д д а а й и т и й . . .

Ц х ъ о г а л . Х ѡ с у н а ѡ ѡ ш у ш ю , Н I а ъ н а . С а х ѡ т д а ц с а н . . .

I у ѡ й р а н н а , с о б a л х а д о ѡ д у х а н т I е к х а ѡ ч ч а , к х о й к х у р ю х ѡ . . . С о с а м а д о к к х у ш . I у ѡ й р а н н а н a б ч I o g I a к х е т а с у н а . . .

Н I а ъ н а . I у ѡ - I a - р е - I у ѡ ! И ш т т а б о х и й а х ъ ?

Ц х ъ о г а л . Х I а ъ , и ш т т а . А х ъ и б o л х б a х ъ , а с а л a п a а л у р д у х ѡ у н а : ц х ѡ в е д а р х ѡ а ѡ ж к I а ш . . .

Н I а ъ н а . Д и к а а л a п a д у и з a - м .

Цхъа хIума ду, юрт юьллуш хилча, вайишъ кIезиг ду... Кхин цхъа накъост мукъа а хила веза.

Цхьогал. Мегар ду... Схъабалабе накъостий. Котамаш а, кIорнеш а...

Шаьна. Котамаш, кIорнеш оьшуш дац юрт юьллучохъ... Ас сайн доттагI Гоци кхойкхур ду... Гоци! Гоци!

Гоци. Iав, Iав... ХIун боху ахъ, Дашо Tилдиг?

Шаьна. Цхьогал деьна, вайга юрт йилла дуьйла, аьлла...

Гоци. Iав, Iав... И хIун юрт ю?

Цхьогал. Цхъа юрт ю-кх... Наха а ма юьллу юрт... Иштта вай а йилла езара цхъа юрт...

Гоци. Муха юрт?

Цхьогал. Иштта, ЖIаьлин-Цхьогалан-Шаьнин кIотар аьлла, цIе а туьллуш.

Гоци. ЦIе дукха яхъян а ца оьшу, «ЖIаьлин кIотар» аьлча а тоьар ду. ХIинца ваьшна юрт йилла меттиг лаха гIо вай... Iав, Iав...

Цхьогал. Дера гIо.. Дуьло.

ДIабоьлху. Шайна бегийла йолу меттиг лобху.

ДIакхочу цхъана метте.

Шаьна. ХIара ю-кх дика меттиг... Хаза дика ИндагI а ду... Суна буьйса яккха диттан га а ду...

Гоци. Суна буьйса яккха хара а ю...

Цхьогал. Иштта-м дара иза, делахъ а, гу буьххьехъ йолу дела, мох хир бу-кх кхузахъ. Со реза дац.

Гоци. Реза дац? Реза дацахъ, кхин меттиг лохур ю-кх вай. Дуьло.

ДIабоьлху. Лелий, цхъана кхечу метте кхочу.

Гоци. ХIара ю-кх дика меттиг. Мох а хир бац, лаьмнаш юккъехъ Iуьллуш йолу дела.

Шаьна. Цхъадика, уллехъ шовда а ду,

хьагъелча мала.

Цхьогал. Ишта-м дара иза, хIетте а цхъа сингаттаме ду-кх кхузахъ.

Гоци. Iав, Iав... Хьо реза долуш цхъа а меттиг ян а юй техъа кху дуьнен чохъ?!

Цхьогал. Ю хьуна... Ю хьуна. Жимма садалийтийша соьга. ЧIогIа кIадделла со.

Гоци. Iав, Iав... Делахъ аш садаIа, со, дIо гу тIе а даьлла, бIаьрг а тоьхна, схъадогIу... Цигахъ яц техъа юрт йилла бегийла меттиг?

ДIадоьду. Цхьогал Шаьнина жимма гена долу.

Цхьогал. ДIагIо, дIагIо хьо... Гена мел дели, дика ду. Юрт йилла, тов! Дош-м дацара хьуна, шуьца юрт а йиллина, даха ца хиъча! Iовдалш! ХIинца хIара жIаьлин ког юьстахбаьллачура Къукъачин са дIадахийта деза. Дукха мацделла со!

Довдий, Шаьнина тIекхета. Шаьна

дӀаӕккха, цӀога Цхьогалан багахъ дуйсу.

Нӕйна. Къвуакъ, къвуакъ! Гоци! Орца дала, Гоци! Орца дала!

Догий, схъакхочу Гоци.

Гоци. Iав, Iав! ХӀун хилла, Дашо Тилдиг?

Нӕйна. Сан цӀога даьккхи хьуна Цхьогало!

Гоци. Боккъалий? Ас бийр бу хьуна цуьнан болх!..

Цхьогална тӀекхета. Цхьогал дӀаӕккха, цӀога жӀаьлин багахъ а дуйсуи.

Цхьогал. Уой, сан цӀога даьккхи цо? Хьох хила безан даар!

Додий, къайладолу Цхьогал.

Гоци. ЧӀогӀа-м ца лазий хьо, Дашо Тилдиг?

Нӕйна. ЧӀогӀа-м ца лазийра со, делахъ а, цӀога доцуш муха лелар ю со? Котамашка хӀун эр ду?

Гоци. Шек дӀа ма яла хьо, Дашо Тилдиг. Ас и Цхьогал цӀога даьккхина а

дуйтур дац хьуна... Ас дуйр ду иза!

Оцу хенахъ гу тӀехъ гучудолу Цхьогал.

Цхьогал. ХӀей! ХӀей лаьтта шиь!

Гоци. Iав-Iав-Iав!

Нӕйна. Къвуакъ, къвуакъ!

Цхьогал. Жимма ладогӀалаш шимма а. Вай вовшийн цӀогарчий дахарх юрт йиллар хир дац. ДӀасадаха деза вай!

Цхьогал къайладолу. Нӕьний, Гоций дӀадоьду.

Чеглардиг

Хіара хабар-м шуна а хезна хир ду.

Цхъана гІамаран аренца дІавоьдуш хилла стаг. Иза юхахьожуш а ца хилла. Стеган Іедал а дац, ша новкѣа воьдуш, юхахьоьжуш. Барзо аьлла олуш а ма ду вайн: «Уггар майра акха адам ду». ХІунда боху ахь аьлла, хабттича, барзо жоп делла, боху: «Массарел майра ю олуш йолу со хІора ког мосазза боккху юхахьожу, ткѣа стаг юха а ца хьожуш, шек а воцуш, дІавоьду».

Иштта, вай ма-аллара, воьдуш хилла

стаг. ГІамарла бахна Іачу лаьхьанна гина иза. Стагана, тІехъашха тІекхетта, дІовш тоха тІаьхѣа текхна лаьхѣа. Амма цо, шен Іалашо кхочушѣян, дІаьвше мотт арабоккхушехь, тІекхетта, шен ира зІок тоьхна, лаьхьанан меттан юкѣ схѣаэцна и дерриг а гуш долчу чеглардиго. ХІетахь дуьйна бу лаьхьанан мотт шалго.

Чеглардигана оьгІазбаханчу лаьхьано чІагІо йина, ша тІаьхѣе кхуьуьйтур яц хьан аьлла. «Кхуьуьйтур ю, со адамана уллехь дехар ду, тІаккха хьан хІумма а хир дац суна

дан», – жоп делла чІегІардиго.

И дерриг а бакъ хилар суна со жима волуш, мацах вай Казахстанехъ Іаш долуш, хиира.

Иза гурахъ колхозан ялта ору хан яра. Жима велахъ а, со комбайна тІехъ болх беш вара. Коъртаниг-м и комбайн лелош волу комбайнер Муьста вара. Со цунна тІехъа Іуьллуш долу ча дІасакхуссуш верг вара. Цхъана Іуьйранна, тхойша дІаволавелла а валале, комбайн юьйхира тхойшиннан. Муьстас комбайна тІера кагъелла эчиг схъа а яьккхина, тхойша колхозан пхьалгІа вахара. Иза, херачу аннийн неІарна доккха догІа а тоьхна, чІаьгІна яра. Тхойша пхьалгІи хьалха кхоччушехъ, цу чуьра ара а иккхина, Муьстина тІекхийтира цхъа чІегІардиг. Дикка Муьстин тужуркех а хьирчина, юха а дахна пхьалгІи чу иккхира и. Иштта мосуьйттазза догІий Муьстина тІекхеташ, юха пхьалгІи чу хьодуш хьийзира и жима олхазар.

– ХІара лаа хьийзаш дац, кІант, – аьлла, Муьстас пхьалгІи хьалха Іохкучех цхъа ондо-о эчиг схъа а эцна, саттийна догІанан чІуг ах а йоккхуш, пхьалгІин неІ дІайиллира.

Тхойша чу ма-велли гира тхойшинна пхьалгІин тхевнна юккъехъ диллинчу стоммачу дукъа тІехула чІегІардиган кегий кІорнеш чохъ долчу бенна

тІетекхна боьду мокха лаьхъа. Шийла мохъ хьобкхуш, тІемаш детташ, шен бенна тІедетталуш чІегІардиг а дара...

ПхьалгІи чухула дІасахъаьдда цхъа эчиг а карийна, и тоьхна, Муьстас чубаййтира бенна тІекхоччуш боллу лаьхъа. ТІаккха меттадеьна чІегІардиг шен бенарчу кІорнешка цхъаь-м дийца дуьйлира. Муьстас-м, иза шен кІорнешка, варийлаш, гуттар а адам долчохъ бен ма Іелаш, бохуш ду, бохура.

Малика

Дийцар

Цхъа жима йоI яра ехаш цхъана жимачу юьртахь. Цуьнан цIе Малика яра. Кхушара дуьххъара ишколе яхнера иза. Башха йоккха яцахь а, керла йина, сирла, хаза яра ишкол а. Маликас шен хьекъалечу сийначу бIаьргашца тергалдора шена гушдерг. Хьехархочуьнга дика ладугIура цо: бIаьрнегIар ца тухуш, тIера бIаьрг а ца боккхуш. Хьехархочун хIора дош а дагахь лаьттара цунна. Цундела ша дан дезачун даима ойла йора цо. Цу ойланаша дагахь йоккха хилийтира иза. «Берийн ловзарш дита деза», – элира цо ша-шега. Шен мел йолу ловзо хIумнаш, цхъа хьоме тайниг йоцург, бабин ширачу тIорказ чу дIаехкира цо. Цул тIаьхъа, хьехархочо ма-хьеххара, шен нанна гIо дира цо, кертара а, чуьра а гIуллакхаш деш. ТIаккха охьахиира урокаш ян.

Тетрада тIе охъа а таьIна, кIеззиг куьйгаш эга а деш, яздора цо шен дуьххъара йоза-гIожмаш. Хаза, нийса яхка гIертара иза, амма куьйго, кьоламо цуьнга ла ца дугIура: гIожмаш гарий, ситтиний хуьлура. Кхерам тосура даг чу: царах цхъаннан бIаьрг кхетале, ша-шеха эхь хетий, уьш чехка дIайойьура цо резинкица, амма цул тIаьхъа язйинарш а кхин дика ца хуьлура. ХIинца гуш дара иза йоблхуш хилар – бIаьргех хи хьаьддера цунна. Цхъа хан яьлча, шен бIаьргех куьг а

хьаькхна, тетрадь стоьла йисте а теттина, хьалагIаьттира иза, шен тайниг дага а еана. Амма, цу минотана ша делла дош дага а деана, доккха са а даьккхина, юха а гIожмаш хьекха йолаелира Малика.

Чувеара Маликин ваша Ваха, кхозлагIчу классехь доьшуш волу. Маликин тетрада тIе ши бIаьрг а боьгIна, цавашарца вела а кьежна, цо элира:

– Эй-й, дIаяла-дIа, хьуна-м гIожмаш язьян а ца хаьа, деша муха деша йоллу хьо?

Шена тIе доккха эхь деьча санна, цIийелира Малика. Амма, яхь дIа ца яла, цо, резайоцуш, кхоьссира:

– Моьттур ду, хьо дерригенах кхеташ ву, массо а хIуманах кхуьуш ву.

– Ас гайтий хьуна, гIожмаш муха язьян еза? – хаьттира Вахас.

– ХІан-хІа, ас айса. Хьехархочо, мегар дац, аьлла

– Делахь хІета, язъел суна а гуш...

Суна-м, ишколе воьдуш, сайн цІе вовшахтаса а хаьара, ас-м «мама» яздора, – ша-шен хестон хІоьттира Ваха.

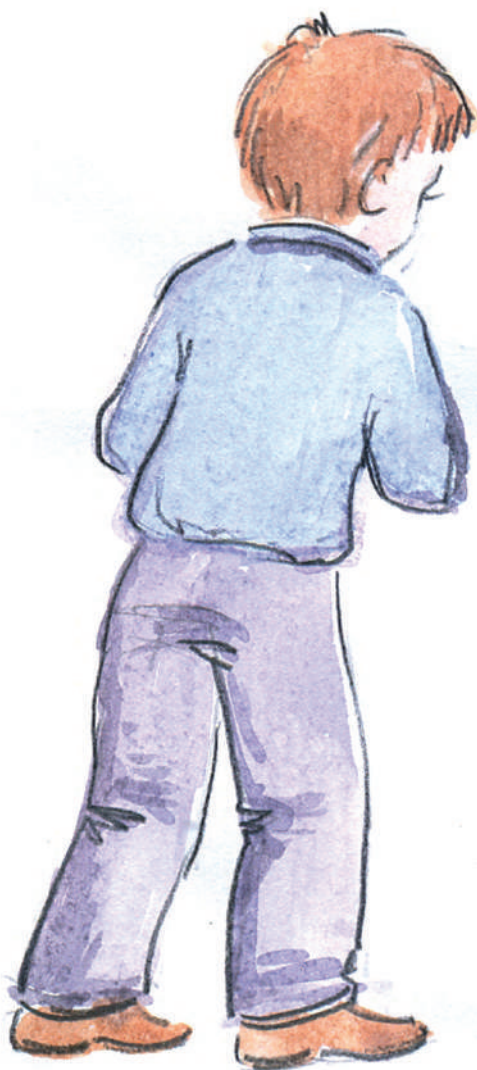
– Суна а хуур ду, – корта а оллийна, гІийла элира Маликас. Амма Ваха, цуьнан хьал тергал ца деш, хецавелира: «ХІинца оха математикин чолхе шардамаш йо, диктант а, изложени а язйо». Шега кхин дІа дешалур дац моьттуш, дог дуьйхира Маликин. Леррина Вахе хьоьжура иза, цуьнан кхиамех хьоьгуш.

– Дуьма тІе ши бІаьрг боьгІна цициг санна, соьга а ца хьоьжуш, ас санна Іамаде ахь, – дозаллица элира Вахас. Вахас иштта аьлча, кхин а чІогІа дего дуьйлира Маликин куьйгаш, цхьа а гІаж нийса ца хуьлура. Вахас, цІена тетрадь схьаэцна, «хьажал», олуш, язъян йолийра гІожмаш. Цхьа хан яьлча:

– Ас санна яздел ахь, – аьлла, юххе теттира ша долийна тетрадь. ЧІагІо йира Маликас, Вахасчул а хаза яздан Іама. Цхьа тетрадь чекхдаьлча, шолгІаниг схьа а оьций, яздора Маликас. Суьйре тІекхочуш, Вахинчул а дикох хийтира цунна шен болх. Шел жимохйолу Айза, схьаялийна, цунна а Іамо хІоьттира иза.

– Ас санна яздел ахь, – бохуш, хьехамаш бора Маликас. ХІинца дагна токхо лучу серлоне кхаьчна хетара цунна ша. Балхара цІа деанчу дас-нанас, йоккха хилла, аьлла, хастийра Маликин болх. Цунах боккха там хилла, ша кхин тайнигаца ловзур яц, элира Маликас.

– ТІаккха, суна лохьа иза, – аьлла, яхана тайниг карайцира жимачу Айзас. Тайниган ойланаш еша гІерташ санна, цуьнга леррина хьаьжира Малика. Ша дІа ма таса бохуш санна хийтира цунна тайниган бІаьргаш.

Цунах къахийтира цунна. Ца хезачу озаца йоблху моьттура цунна иза, айдина куьйгаш, ша дІаэца бохуш, кхийдадо моьттура.

– Ца ло! – аьлла, схьаяьккхира цо тайниг.

– Малика, кхана Іуьйренца, хаза юьхь-куьг дилий, кучана иту а тохий, цІена гІолахь ишколе, – элира нанас, иза йоккхахилар юха а билгалдоккхуш. Нанас юха а ша йоккхахиларх хьахийча, эхь хийтира, марахь тайниг къуьйлуш лаьттаху цунна.

– ХІан, дІаэца хьайна, – дІаелира цо тайниг Айзина, – и суна кхин ца оьшу, – аьлла. Айзас, йоккхаеш, маракъевлина, дІаядийра тайниг. ДІайижча, наб ца кхетара Маликина. Цкъа а йижна яцара иза тайнигах къаьстина. Йишера тайниг схьаяккха дог хуьлий, хьала а гІоттий, юха а агІор йолура иза, ша йоккхахилар дага а догІий. Буйса юккъе яхча бен набаро ца эшийра иза.

ГІенах цунна духьалтуьйсуре тайниг. Шена тІаьхьа бІаьрхийн

лар юьтуш, шен цІе йохуш, ша йолчу едда йогІуш хийтира цунна и тайниг. Эццахь самаелира Малика. Чохь тийна дара. Ког байбина яханчу цо, наб а кхетта Іуьллучу Айзин карара тайниг схьа а эцна, доггах оба а аьлла, шена юххе охьайижийра:

– Хьо чІогІа сагатдеш хиларна, тховса сайца юьту ас хьо, – аьлла.

Серло*Серло*Серло*Серло*Серло*

Бисмиллахиррохьманиррохьими

МУХЪАММАД ПАЙХАМАР (Делера салам-маршалла хуьлда цунна)

Абу-Талибан доьзалехь

Деда велча, шен деваша Абу-Талиб волчу д'авахара Мухъаммад. Цу хенахь бархI шо дара цуьнан. Абу-Талиба шен дена делла дош кхо-чушдира. Шен вешин кIанте дика хьожуш, цуь-нан гIайгIабеш вара иза. Цо кхобуш болу цуьнан шен доьзал боккха бара. Ша кьен Iаш а вара иза. Мухъаммад цо ша волчу д'авигча, чуьра хьал тоделира, рицк'а а алсамделира цуьнан. Абу-Талибана Мухъаммад шен берел а чIогIа дукха-везаш вара, ша цхьанхьа воьдуш, даима шеца вуьгура цо иза, ша д'авуьжуш, шеца вижавора. Мухъаммадах чIогIа к'ахеташ а, цуьнан дола деш а вара иза. Делан Элча кхиош, дак'алоцуш яра цуьнан хIусамнана Фатима. Цуьнан терго еш а, цунах к'ахеташ а яра иза. Иза елча, Делан Элчано аьллера: «Тахана сан нана елла», – аьлла. Марчонна шен коч хьарчийнера цо цунна.

Деваша шен вешин кIентан дола деш а вара. Оцу заманчохь массо а к'адолчу хIуманех Мухъаммад ларвеш АллахI Дела а вара, цунах Пайхмар ван шен лаам хиларна, дерриге а Iалам динехь нисдан.

Мухъаммадан заманахь, хIинца вай санна, стоьл тIехь хIума юуш ца хилла наха. Бераш нанна гонах гуллуш хилла. Царах хIора а шен ницк' ма-кхоччу алссам юург схьаэца гIерташ хилла. Амма Мухъаммад царах тера вацара. Шена юург схьаяллалц, IадIаш хилла иза, шена схьаелларг бен схьаоьцуш а ца хилла. Шена еллачунна ре-захиларца баркалла олуш а хилла.

ДегIана онда хилла Мухъаммад. ХIетте а, цк'а а, цхьаннах а леташ ца хилла иза. Цхьанна а зен деш а ца хилла цо. Ша жима вара аьлла ца Iаш, шен ницк' ма-кхоччу хIоранна гIо дан гIерташ хилла.

Дикачу агIор Маккарчу нахана билгалваьлла хилла Мухъаммад. Цара олуш хилла: «Хьовсий-ша, ма оьзда гIиллакх долуш, хаза вистхуьлуш, дика кIант ву хIара». ХIора дена а лууш хилла шен кIант гIиллакхца а, ойлаярца а, леларца а, вистхиларца а Мухъаммадах тера хила.

Мухъаммада жа дажор

Пайхамар хила Дала мел хаьржинарг шен-шен заманахь жа дажош хилла. Мухъаммада а дажийна жа. Цара нахана тIехь Iуналла дале, Дала уьстагIашна тIехь Iамош хилла уьш, кIеда, мерза, оьзда, гIиллакхца хила а, нахана шаьш хьоьхучу нек'а тIехь уьш нийсонца хилийта а.

Мухъаммад Шема вахар

Делан Элчана шийтта шо кхаьчча, мах лело Шема ваха кечлуш вара Абу-Талиб, ша мах-лелорхо волу дела. Нек' бежа а, хала а хиларна, шеца Мухъаммад вига дагахь вацара иза... ХIетте а Мухъаммада хаййтира шена а ван лууш хилар. ТIаккха Абу-Талиба, цунна луург кхочушдеш, вигира иза. Цо элира: «ВаллахIи сайца вуьгур а ма ву, цк'а а сайх дIа а к'астор ма вац ас иза я со цу-нах к'аьстар а ма вац», – аьлла. ТIаккха, Мухъаммад шеца а волуш, новк'аваьлла, Бусра бохучу метте кхечира уьш. Шемана к'илбехьа меттиг яра иза. Цигахь ковра сецира, нахе а, эмкалшка а садаIийта. Цига юххехь керста нехан килс яра, шен куьйгал-хо Бахьир цIе йолу мозгIар а волуш. Керстан Iилма долчу нахах вара иза. И ковра сацале, мозгIарна хааделла хиллера, цуьнца догIучу адамашна юкк'ера цхьанна тIехь ИндагI латтош, аьхкенан бовхачу малхах ларвеш, четар санна, даима а цунна тIехула лаьтташ хилла марха. Шайн дин Iамош, ша дешначу жайнашкара Бахьирана хууш дара, Пайхамарна бен, ИндагI латто марха-четар хила амал доций. И болх шена гича, мозгIара омра динера, Маккара баьхкинчу махлелорхошна той кечде аьлла. ТIаккха цаьрга хабар дахьйтира цо, шайн килса чу той даа кхойкхуш. Цига массо а вар дехар а динера. Маккара махлелорхой ду-кха леллера оцу новк'а, амма цул хьалха цк'а а царна тIе а ца вахнера мозгIар я цаьрга вист а ца хиллера, хIинца бен. ТIаккха царах цхьамма аьлле-ра: «Тахана хIун хилла, хIай Бахьира? ХIинцалц тхо дукха ма лелла хIокху новк'а, цк'а а хIара тайпа хIума ма ца дина ахь, цк'а а тхо хьо волчу а ца кхайкхина».

Бахьира жоп деллера: «Бак'лоь хьо, шу сан

хъеший ду. Шун лерам бан а, кечбина кхача шуьга байита а лиъна суна».

ХьошалгIахь

ТIаккха и волчу дIабахара уьш. МозгIара хаьттира цаьрга: «Массо а схъавейний?» – аьлла. Махлелорхоша жоп деллера:

– Тхо массо а схъадаьхкина, шийтга шо кхаьчна и цхьа кIант бен, цхьа а ца висина схъаваза».

МозгIара дийхира тIаккха :

«Схъакхайкхиша цуьнга, – аьлла, – шуьца ма ву и иза а». Хьарис цIе йолу Мухьаммадан деваша хьалагIаьттира. Вахана, мара а воьллина, шен вешин кIант схъавалош веара иза. Шайна юххе охьахайра Мухьаммад. Мухьаммад схъавейча, Бахьира чIогIа лерина хьаьжира цуьнга. ТIаккха хеттарш дан велира иза: цуьнгара хьал муха ду, наб муха йо, гIуллакхаш муха ду бохуш. Делера кьинхетам а, маршо хиларг цунна жобпаш луш вара. Цо мел олуш дерг, Бахьира шайн жайнашкара схъаэцначу тIаьххьарчу Пайхамаран билгалонашца дIанислуш дара. Шен хеттарш чекхдевлча, царна жобпаш хезна ша ваьлча, Абу-ТIалиб а, цуьнан вешин кIант а юьстах ваьккхина, элира Бахьира: «ХIара ву хьуна тIаьххьара Пайхамар», – аьлла. Абу-ТIалиба хаьттира цуьнга: «Хьуна муха хиира?» МозгIара жоп делира: «ТIаьххьарчу Пайхамаран а, Элчанан а билгалонаш хьехийна хан ю жайнашкахь. ИндагIа латтош марха Пайхамарна тIехула бен лаьттар яц. Шу тхуна тIекхочуш, суна гира, коврана юккьерчу цхьанна тIехь ИндагIа латтош йогIу марха. ТIаккха со тийшира тхайн сийлахь-дезчу жайнашкахь йийцинчу билгалонашца хьехийна волу Элча шуьца хиларх. Цундела кхайкхира ас шу хьошалгIа, сайна иза ган лиъна». ТIаккха Бахьира элира Абу-ТIалибе: «Хьан мила ву иза?» Абу-ТIалиба элира: «Сан кIант ву иза». Бахьира элира: «Вац иза хьан кIант. ХIокху кIентан да дийна хила везаш вац». Цецваьллачу Абу-ТIалиба элира: «Сан вешин кIант ву иза».

ТIаьххьара Пайхамар

ТIаккха Бахьира дийхира, цуьнан дех лаьцна дийцахьара аьлла. Абу-ТIалиба жоп делира: «ХIара ненан кийрахь волуш, велира кхуьнан да. Ялх шо кхаьчча, нана а елира. «Бакъ лоб хьо», – элира Бахьира. ТIаккха цо хьалауьйзира Мухьаммадан букъ тIера коч. Пханарш юккьехь шайн жайно йийцина билгало(мухIар)

гира цунна. ТIаккха цо элира: «ХIинца кхоччуш тийши со хIара кIант тIаьххьара Пайхамар хиларх, жуьгташа а, керста наха а вогIур баьхна волу, Делера схъадаьхкина долчу сийлахь-деза жайнаша, ван герга ву бохуш, хьехийна волу». ТIаккха Абу-ТIалибе элира цо: «Мухьаммадан лерина тергам а, чIогIа гIайгIа а белахь. Иза а эций, чехка цIа а гIолахь, жуьгтех иза ларвеш а хилалахь. ВаллахIи, царна иза ган а гахь, суна хььнарг царна туса а лахь, хIуьа дина а цунна цхьа зен даза Ийр ма бац уьш. Хьан вешин кIантана тIейогIучу заманахь боккха болх хир ма бу. Сихонца цIа вигалахь иза».

Дагахь боцу хаам

Абу-ТIалибана дагахь доцуш хилла дийцар дара иза. ХIетахь дуьйна дикачу кIентан Мухьаммадан гIайгIабар кхин а алсамделира Абу-ТIалибан. Шемахь дукха ца Ийра иза. Юхкурт сихонца дIа а йоьхкина, оьцург эца а эцна, сихонца Макка вухавирзира иза. Цул тIаьхьа Мухьаммад кхин цхьанхьа а дIаса ца вигира Абу-ТIалиба, цунна бохам хиларна кхоьруш.

Жуьгташа а, керста наха а дукха дийцира, Дала Элча воуьйтур ву бохуш. Амма, Дала Iалам нисдан а, тодан а Элча ваийтича, дуьхьалбевлира уьш, тIе а ца ийцира цара цуьнан Пайхамаралла. Сийлахь Везачу-Дала ма аьлла: «Шайга и шайна хуушдерг деьча (Мухьаммадан Пайхамаралла), цунах ца тийшира уьш. Делан наьIалт ду цате-шачарна» (2:89).

Ша хаьржина волу Элча ларвина Дала, Ша цуьнга Пайхамаралла далале а. Шен кьомо юург юуш хилла иза, нах санна махлелорехь кьахьобгуш а лелла иза, церан гIиллакхаш а, лаамаш а, Iадаташ а довзарехь. Шен вахарехь нехан дегнаш чохь адамалла яржош кьахьегна ву Мухьаммад :миска нах а, кьен нах а дукхабезаш, боберашна а, иштта гIю оьшуш мел волчунна а гIю деш, зуламечу нехан балех гIийла нах ларбеш. Уьш дерриге а бусалба динан гIиллакхаш ду, Делан Элча ваийтина ма ву (Делера кьинхетам а, маршо а хуьлда цунна) адам тиларах хьалхадаккха, нийсачу новкьа даккха а, хаза гIиллакхаш кхочуш дан а.

*ХIара хьехам кечбина
Муртазаев Сайд-Мохьмада.*

АЪРЗУНАН, ЦХЬОГАЛАН ДОТТАГІАЛЛА

Халкъан туьйра

Цкъа цхъана хенахъ аързу а, цхьогал а хилла ши доттагІ. Шиммо а кІорнеш а даьхна, аързуно, стигала долий, стигалахъ лохуш, цхьогало лаьтта тІехула йорт етташ, лаьттахъ лохуш, оцу кІорнешна ижу лаха ара а долуш, дехаш хилла и шиь.

Цкъа, цхъана дийнахъ, гуттар а санна, арадаьлла хІара шиь ижу лаха. Аързу, тІомадаьлла, стигалхула дІадахна, цхьогал, ша ижу лаха цунна тІаьххье дІадогІу а моттийтина, аързу гена даллалц коьллашлахъ

лечкъаш а Іийна, юхадирзина, кІорнеш йолчу деана. Аързун цхъа кІорни а диина, иза цІадогІучу хенахъ дуьхьал а даьлла, делха хиина цхьогал. Ижу лаха дІадаханчуьра догІу аързу цІакхаьчна. Доьлхуш хиина Іаш долу цхьогал а гина, тІома цунна юххе охьадоьссина, аързуно аьлла цхьогале:

– Хьуна хІун хилла? Хьо стенна доьлху, цхьогал?

– Боккха бала боьссина вайшинга: цхъа кІорни доцуш ду вайшиннан, – аьлла, жоп

делла цхьогало.

– Хьайниг дац я сайниг дац? – аьлла, хаьттина аьрзуно.

– Хьан-сан-м вайшиннан хIун дара, – лаг деханиг дац-кха, – жоп делла цхьогало.

– ХIун дер тIаккха, – аьрзуно а аьлла, шайн-шайн чудирзина ши доттагI.

ШолгIачу дийнахь а аьрзу ижу лаха арадолуш, цуьнца ара а даьлла, ша лаьтта тIехула тIаьхьадогIу а моттийтина, аьрзу стигалахь бIаьргана кьайладаллалц коьллашлахь лечкьина а Iийна, иза кьайладаьлча, юхадирзина, кIорнеш долчу деана цхьогал. Аьрзун кхин цхьа кIорни а диина, иза цIадогIучу хенахь дуьхьал а даьлла, доьлхуш Iаш хилла цхьогал юха а.

Ижу лаха даханчуьра деана цIакхаьчна аьрзу. Кьаьхьа доьлхуш Iачу цхьогале хаьттина цо: «Хьуна хIун хилла, цхьогал? Хьо стенна доьлху?» – аьлла.

– Боккха бала беана вайшинна тахана а, – жоп делла цхьогало. – Тахана а цхьа

кIорни доцуш ду вайшиннан.

– Хьайниг дац я сайниг дац? – хаьттина аьрзуно цхьогале шозлагIа а.

– Хьан-сан-м вайшиннан хIун дара, – лаг деханиг дац-кх, – жоп делла цхьогало.

ШозлагIа а: «ХIун дер тIаккха, Iожалла сацалур яц-кх», – аьрзуно а аьлла, шайн-шайн чудирзина ши доттагI.

КхоалгIачу дийнахь а аьрзу ижу лаха арадолуш, цуьнца арадаьлла, ша лаьтта тIехула цунна тIаьхьа доьду а моттийтина, стиглахь аьрзу кьайладаллалц коьллашлахь лечкьаш а Iийна, иза кьайладаьлча, юхадирзина, кхин цхьа кIорни а диина цхьогало. Иза тIаьхьара кIорни хилла аьрзун. И тIаьхьара кIорни а диина, аьрзу тIома цIадоьрзу долчу хенахь цунна дуьхьал дахана, делха охьахиьна цхьогал. Деана доьлхуш долчу цхьогална тIекхаьчна аьрзу. Хаьттина:

– Хьо ма кьаьхьа доьлху, хьуна хIун хилла, цхьогал?

– Боккха бала боъссина
вайшинна тахана а: кхин цхъа
клорни а доцуш ду вайшиннан,
дистхилла цхъогал.

– Хъайниг дац я сайниг дац?

– Хъан-сан-м вайшиннан
хлун дара, лаг деханиг дац-кх,

– жоп делла цхъогало.

Цхъогале дист а ца
хуьлуш, шен бена чу дахана
аьрзу.

И глуклакх хиллачул тлаьхъа дукха
хан-зама ялале аьрзуно цхъогале
аьлла:

– Далохъа, цхъогал, ворхле
а стигалан лаьршашкахула тлам
тохий, сакъерий дола вайша?

– Со муха доглур ду хьоьца цига:
тлемаш ма дац сан хьоьца тломадала? –
дуйхъало йина цхъогало.

– Схьадола, сан букъа тле хаа, ас
доккхур ду хьо стигалан лаьршашка-м!
Сакъийрина доьрзур вайша, – цхъогална
тлехаа букъ клел хлоттийна аьрзуно, ши
тлам баржош. Дахана аьрзун букъа тле хиина цхъогал.

Стигала даьлла аьрзу, тлаьхъ-тлаьхъа лакха айъалуш, гуонаш
дохуш. Иштта стигалан лаьршашка хьалакхаьчна аьрзу, шен букъа тле хайина цхъогал
а долуш. Малхана клел хьалакхаччалц бохург санна лаьршашка хьала а дахана, кхин
цкъа а нийсса хьала а хьаьдда, цлаьххъана шен ши тлам деглана тле талош, хьадарехъ дегл
дахдеш, тлулгал чехка лаьттехъа чухахкаделла аьрзу, дегле шок тухуьйтуш. Букъа тлера
хецаделла цхъогал, хлаваэхъ хийзаш тлеклелдуйлуш, лаьтта «дуссуш» хилла.

Дахана шен ши тлам баржош цхъогална юххе иккхина:

– Ала-дийца хлума дуй хъан, цхъогал, доттагичуьнга? – аьлла аьрзуно.

– Дийца хлуманаш-м, хьо даха, дара сан, – жоп делла цхъогало – вуьшта, млараш длатаса,
меттиг яц-кх...

Дияздинарг–Кибиев Мусбек

БУКЪАРШ

Шкоlexь доьшуш бераш ду,
Церан юьхь-куьг цлена ду,
Церан духар хаза ду.
Цаьргахь хаза жайнаш ду.

Царна хатташ бетталац,
Цара ченаш ловзаяц,
Тлера духар дохадац,
Доьшу жайнаш этладац.

Цара шайга аьлларг до,
Цара илма ламадо.

«Вон ма хила»,—
Шега аьлча,
Вониг вусало.
«Юьхь-куьг дила»,—
Шега аьлча,
Дарлой тохало.
Школе ваха хьовзавахь,
Ловза волу ченалахь.

Дас-нанас аьлларг цадийриг
Уггар вониг ву.
Шен ког-куьг цлан ца деш ийриг
Ша ма-варра букъарш ву.
Илманаш лама цадийриг
Декъаза гуьйриг ю.

Ціазамайін куре

Дийцар

Сийсара, тіаьххьалц ловзуш леларна, кІад а велла, Іуьйрре гІатта ца луш, вижна а Іийна, уьйтІахь дІасахьийза Ахьмад цец а воккхуш, веана, цхьаммо эккхийна валийча санна, халла са а доьІуш, схьахІоьттира кхуьнан доттагІ Хьусайн.

– Вай, ахь хІун леладо, хьо талха-м ца телхина? – аьлла, жимма юха а гІуртуш, шен доттагІчо лелочух ца кхетарна, хаьттира Ахьмада.

– Со лаа телхий, хьуна цхьа кхаь бохьуш веьна хила а ма тарло со?

– ХІун кхаь бу иза? – аьлла, хаьттира Ахьмада.

– Сийсара дадига тилпо тоьхна Соьлжа-ГІаларчу цуьнан доттагІчо...

– Тоьхча хІун ду

иза, сан дега дийнахь бІозза ма туху тилпо, алий валахьа, хІун кхаь бу иза? – аьлла, юха а хаьттира Ахьмада.

– Тхьогга гІалара богІуш хьеший бу...

– Хьо-м сан са кхачийна волуш ма воллу, хІун хьеший бу уьш?

– Асет, Хьава ю-кх йогІуш, церан ваша Тамирлан а ву, да-нана а ду, – элира Хьусайна.

– Иза-м дика кхаь бу, стохка мел хаза хан яьккхира вай цаьрца, бакьдолуш, и вайн мотт бийцахьара цара. Цара оьрсийниг буйцуш, вайн нохчийниг буйцуш товш ца хуьлу-кх.

– Ахьмад, уьш гІалгІай ма бу, царна вайн мотт хаа ма ца хаьа!

– Вай дІадуйцучух кхета-м ма кхетара уьш! – элира Ахьмада.

– Кхетар бу дера, вайн маттаца богІуш ма бу церан мотт, вай, уьш цхьа кьам ма ду, жимма маттаца башхалла ю-кха.

– Маца богІуш бу уьш?

– Со и ала веана вара хьоьга, делкъанна йогІучу автобуса сьакхочуш бу уьш, – элира Хьусайна.

– ТІаккха-м дукха хан ма яц уьш сьакхача, вало, дІавоьду вайшиь, – аьлла, хьешашна дуьхьал вахара ши кІант.

ХІара шиь автобусан социйле дІакхаьчна дукха хана ялале, сьакхечира автобус. Шайн пІаьлдигех а тийсалуш, тіех йовха хиларна яххьаш тіе хьацарна йовлакхаш а хьоькхуш, дІасаоьхура нах.

Тпаьххъара охъабиссира кхеран хъеший а. Гуш дара уш некъо гIелбина хилар. Духарца къаьсташ бара хъеший ламанхойл. Ахьмада лобхург стохкачул гIеххъа хийцаеллера. Кхунна-м, ша Хъавана вевзар вац, моьттура, амма, тIе а еана, цо элира:

– Ахьмад, хьо-м башха хийца а ца велла?
– аьлла.

Эхъхетта, Ахьмадан юьхъ цIийелира. Ша воьхна гар ца дезначу кIанта элира:

– Хьуна со вевзар вац, моьттура суна-м, Хъава, вицвелла а ца хилла хьуна-м со, – аьлла.

– Хъан цIе... собар делахъ, Ахьмад яра, моьтту суна, – аьлла, тIееара Хъаван йиша Асет.

– Яра, хIинца мукъа ю хьо, – аьлла, човхийра иза Хъавас, ша йоккха хиларе терра.

– Асет, хьуна а йицъелла ма ца хилла сан цIе-м? – элира Ахьмада, гIеххъа къажа а къежаш.

– Йиц муха ло, кхуо багара охъаюьллуш ма яцара хъан цIе, – элира Асета, Хъавага а хъаьжна, елар а оьккхуш.

– Ас хьоьга мукъа ю ца элира, – аьлла, йиша човхош Хъава а йолуш, куьг луш, тIевеара шина йоьIан ваша Тамирлан а. Цунна а дагавогIура Ахьмад.

ХIуманаш машен тIе а йоьттина, ХьусайнгIаьрга дIабахара хIорш.

Хъеший арабовларе хьоьжуш, хан яхъелла, кетIахъ дIасахьийзара Ахьмад. Чуволла бахарх, эхъхетта, чу ца вахара иза. Цунна сихха хIума а кхаьллина, хIуманаш дIа а листина, уш арабовла лаьара, хъешашна Гумса тIера керла айма гайта лаьара, юьхъара ша хи чу оьккхуш, ша цуьнан кIоргалла юстуш а. Ахьмадна, Хъавас шех тамаш бойла лаьара, цунна кхузара дIаяхча

а шех хIумнаш дагахъ диса лаьара.

Ахьмад чIогIа гIиллакхе а, дика а кIант вара. Кху шарахъ ялхIалгIачу классе ваьллера хIара. ТIех дика дешарна тайп-тайпанарчу къовсадаларшка а вуьгура хIара. Кху шарахъ Соьжа-ГIалахъ дIадаьхьначу математикин къовсадаларехъ шолгIа меттиг яьккхира Ахьмада. Шаьш дехачу кIоштахъ ишколехъ дIатоьхна суьрташ дара кIентан. Хъавана и шен суьрташ гойла лаьара кIантана, амма царах дерг цо цкъа а хъахор дацара йоIе. Ахьмадна, ша санна, Хъавас а чIогIа лорийла лаьара шаьшшинан доттагIалла.

Цу ойланаша йийсаре ваьхьна Iачу кхунна, даима санна ела а елла, хьалха дIахIоьттира Асет.

– Сагатлуш варий хьо, Хъава хIинцца схъайогIу? – аьлла.

Ша хIун ала деза а ца хиьна, кIанта элира:

– Со-м массарна а вара сагатдеш.

И-м хаьара вайна, – аьлла – оьрсаша муха олу хаьий хьуна шуьшиь санна долчарах?

– Ца хаа, ахь дийцахь, хуур ду-кха!
– Тили, тили теста, жених и невеста, олу-
кх, – аьлла, ела а елла, едда уьйтIа яхара йоI.

Дукха ца Iаш берриш схьабайхкира уьш.

Гумс генахь цахиларна, уьш сихха дIакхечира. Гуш дара массарна хи чу бовла лаар, амма вовших эхь хетар а. ТIаккха шена тIерачу хIуманашца хи чу иккхира Ахьмад. ТIаьххье чулилхира бисинарш а. Берриш а буйлуш, цхьабарш, бага хи эккхарна, йовхарш етташ, вуйш юьхьа дуьхьал яьхкина месаш дIахьобкхуш бохкура, амма бIаьргашца Ахьмада лобхург гуш яцара.

– Чу ца иккхина те Хьава? – аьлла, кIант хин йистехь лаьтгачу баккхийчаьрга хьаьжира, цаьрца Хьава яцара. Кхин хан а ца йолуьйтуш, Ахьмад хин буха вахара. Набарна йижча санна, гIеххьа коьртах дIаобхучу цIийно хин бос а хуьйцуш, бухахь Iуллуш кхунна Хьава карийра. Кхин воха ца вухуш, Ахьмада йоI хьалаяьккхира.

ХIара карахь Хьава а йолуш гучаваьлча, берриш а тIебевдира. Хьаван нана йоблхуш тIеетталора, ткьа дас ша гIалахь лор болх беш хиларе терра, хьалхара гIо а дина, сихха меттаялийра йоI. Цхьа тIелхаг а карийна, цIий дIа ца эхийта, корта дIабихкира. Цул тIаьхьа, сихха, юьртарчу больнице а йигна, чов цIан а йина, корта дIа а бихкина, цIа ялийра.

Хьавас, Iункар хи чу иккхича, тIулгах корта тоьхнера. И тIулг кара а бина, дIабаккха безара, кхиниг а лазо тарлора цо. Ахьмада, Хьусайна, кхеран накьосташа, ах лаьттах бахана хиларна, хала баьккхинехь а, хьала а баьккхина, гено, юьстах охьабиллира тIулг.

Хьава жимма меттахь Iан езаш хьал дара. Цуьнан корта хьийзара. Делахь а ши-кхо де даьлча, дас йолаяла мегар ду аьллера. Цкьачунна чохь яра йоI.

Иштта, меттахь киншка а йобьшуш, йижина Iачу Хьавина корех чу цхьаммо хьуьнцIазамийн курс йиллира. Амма дIасахьажарх гуш цхьа а вацара, делахь а Хьава кхета-м кхийтира, и хьан йиллина. ЦIазамийн курсе хьаьжира йоI. Даар кхоам а болуш, чIогIа хаза дара цIазамаш. ХьуьнцIазамаш девзира йоIана. Стохка хуьнах даханчу хенахь уьш къасто Iамийнера Ахьмада: хIорш – пхьагалан цIазамаш, кетаран цIазамаш – аьлла, церан къастам бира йоIа.

ЦIазамийн курс корех чу йиллинчул тIаьхьа, ша цхьанна гале аьлла, къаьсттина Асетана, и цхьаь ца олуш Iийр яцара, Ахьмад, кертах а иккхина, цIа вахара.

Хьава то а елла, цул тIаьхьа дуккха цхьаьна ловзуш лийлира хIорш. Юха шарахь а догIур ду шаьш аьлла, гIалара хьеший дIабахара.

Ткьа юьртахь хIинцалц ма-хиллара аьхкена дахар дIадахара.

Гуьйре

Дацделла, шелделла дIахIитти денош.
Кхоьлинчу малхо йовхо а ца ло.
Iаьне доьрзучу вайн Делан Iаламо,
Олу шен тIаьххьара гуьйренан дош.

ГIаш охьа а изгош, цхьалха дуьйлуш,
ЭгIаза догIмаш оьхьу дитташа.
Иэга ца лууш, гаьннех тийсалуш,
Хьеделларш а оьгу, кхачадой са.

Шийла тIамарш аренца а яржош,
Эсаран кIайн шаршу туьйсу баца тIе.
Iуьйренца хьаьжначу малхах тешнарш,
Шелоно изгабо, хийцалой де.

Зевне эшархой кIилбехьа бахна,
Тийналле йоьрзу Даймехкан хьаннаш.
Мархийн сира кирхьа дуьхьала лаьцна,
Къайладевлла вайн турпала лаьмнаш.

Дацделла, шелделла дIахIитти денош.
Iаьржачу мархаша малх лечкъабо.
Гуьйре еьна аьлла, тIаьххьара дош
ДогIучу Iаьне цо архаш дIало.

ХОККЕЙ

Дийцар

Цкъа юърта юккърчу туькан чу вахара Салман, берийн тайнигийн туькана. Цу чохъ ян а йоцуш хлума яцара: тайнигаш, бехчалгийн тотеш, берийн пхьеглаш, машенаш, говраш, лоппагаш.

Клантехъ цхъа сом ахча дара. Хлун оьцур ю ца хууш, ойлане ваьлла, лаьттара клант.

Вехха лаьттира иза, глопастана тлерачу юхкучу хлуманашка хьобжуш, хлун эцча, дика хетар дара те йишина, хлун йоглу те шена ша клирнах

вовшахтоьхначу соьмах бохуш.

Цаьххъана блаьрг тлехъ сецира цуьнан хоккей-ловзарна.

Дийна болуш санна бара хоккейхой. Блаьргаш къегира клентан. Эчиган го а болуш, кегийчу серийн глөнца хъайна ма-ттов сийна-цлен хоккейхой куьйга айхъа дласалело йиш йолуш, беасонан гура чохъ кечдина ловзар дара и.

Салманна члогла езаелира и хоккей.

Те а хилла, йохкархочуьнга хаьттира цо:

– Деца, хлун доьхуш ю хоккей?

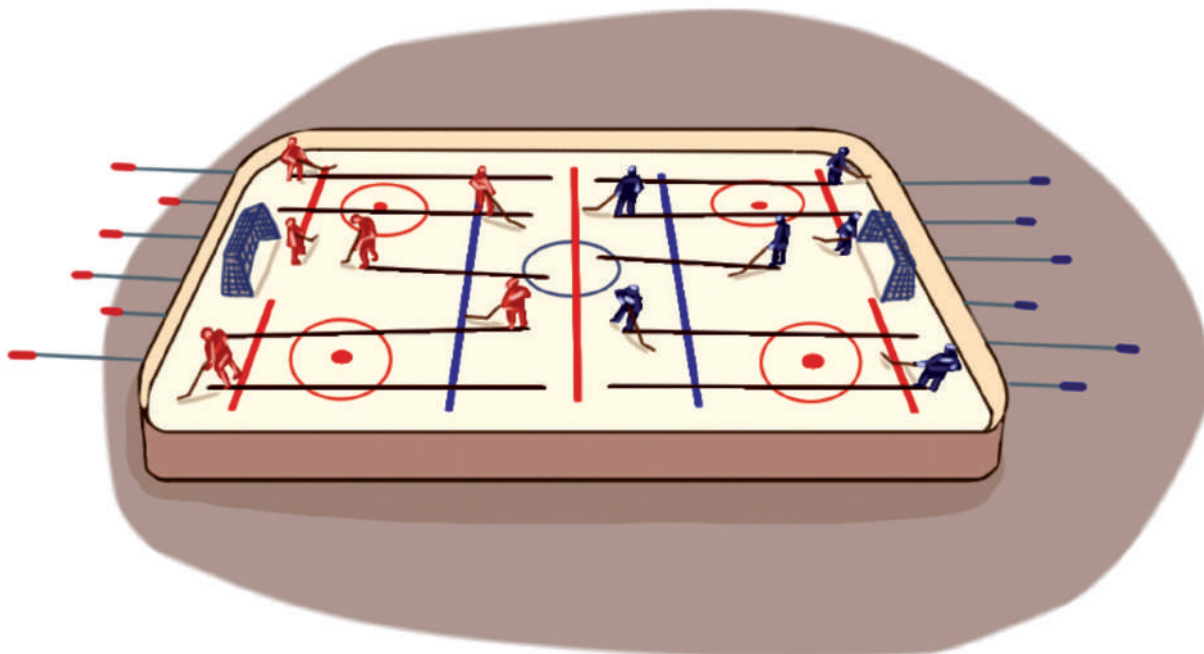
– Пхи туьма. Клант, куьйгаш ма литталахъ, йохор ю ахъ, – аьлла, цхъа чордо йистхилира йохкархо...

Гийла туькан чуьра аравелира Салман, ойланаш еш, охъавеара шайн урамехула. Пхи туьма, ма дукха а ду иза. Маса эппаз ду и? Итт баттахъ а гуллур дац и ахча-м, Хедина цхъа а хлума ца эцча а. Мичара дер дара те пхи туьма?..

Пхи туьма хлетяхъ сийна кехат дара, тлехъ Ленинан сурт а долуш. Доккха ахча дара иза воккхачунна а, берана-м хлетте а. Цунах пхи эзар сирникийн ботт йоглура, я ши бле шовзткъе итт булка лаьржа бепиг доглура. Дика ахча дара иза.

Глайглане вара оцу деношкахъ Салман члогла. Чу-ара массацца вели а, длатаьлча а, ловза ваханчохъ

а, школехъ а – массанхъа и хоккей хьалхалаъттара цунна.

Туькана воьдий, блаьрг тухура сих-сиха, Деле доьхура, цхьаьнгга а дла ма эцийталахъ иза олий, шена ца йисарна кхоьруш.

Нене аьлча хлун дара те? Да цлахъ вац, иза а ву генарчу балха вахана, ненехъ хир дац ахча, я, хилча а, лур а дац. Бларзвелла хьийзара иза...

Оцу ойланашца длавижча, ган гира клантана.

Кхаьрга ненанана еънера. Салман сихха тлоьрмиг чу хьаьжира. Тлоьрмиг чохъ, цлен, сийна духарш дуьйхина, басаршца кечбина, дуткьачу эчиган хоккейхой бара.

Дукха члогла хазахетарна, шена байн барт баьккхича санна хийтира клантана цлаьххьана. Ши блаьрг схьабиллича, нана гира тлехлоьттина лаятташ. Хлара, цициг санна, хьаьвзина луьллура маьнги тлехъ.

Аьлча хлун дара те нене? Хлан-хла, лур дац. Я хир а дац. Эрна ду. Хилча а, оьцуьйтур а яц хоккей, и мах а белла. Цул а лаха деза.

Дукха ойланаш йинчул тлаьхъа Салмана сацам бира, карадахъ, чуьра эца пхи туьма, юха охьадуьллур долуш, вовшах а тоьхна.

Шифонера чуьра дладолийра ахча лахар.

Ден костюман киснахъ
карийра сийна кехат, кхунна дладиллина
луьллуш санна. Меллаша схьайцира
кхуо ахча, кисана диллира. Цаьххьана
йовхо хьаьдира дегле. Кьола дара деш
дерг...

Луьйранна школе воьдуш, хоккейна
тлехъ яра ойла. «Везан Дела, длаэцна ма
хилийталахъ и!» Сихха туькана длакхача
везаш вара Салман. Хлун хаьа, дла а
яьлла, вуьсий.

Ма-ваххалу сиха туькана чу тилира.
Цхьадика, хоккей-м дладаетташ яра.

Схьа а даьккхина, сийна пхи туьма
длакховдийра Салмана, ша хьацарца
даьккхина долуш санна... Мерза
сатийсина хоккей карахъ яра... «Чу
кхьаьчча, ма-дарра дуьйцур ду нене».

Хоккей Салмана чу ца яьхьира.

Ца хлоьттира. Лулахочуьнга Хьасане
длайиллийтира.

Хлора сарахъ ловза воьдура Салман.
Иштта длайоьдура хан.

Нана хлуманнах а шек яцара. Цо
шен доьзал цкъа а цхьана а хлуманна
тлехъ эшна ца битинера. Сема яра иза,
нана хиларе терра. Шен бери чуьра
ахча оьцур дара аьлла-м, гленах а дага
а ца деьнера цунна. Хлуманна тле ма
кховдалахъ, ала деза аьлла а ца хеттера
цкъа а, шен доьзал ша массо а аглор
лерица кхиош хиларна.

Гуьйре а тлехечица. Хох-саьрамсекх,
хьаьжкла-кхоь длаерзоран мур.

Салман шен коьланца вехаш вара.
Салмана хоккей шозза-кхузза чу а
еьнера, луларчу Хьасана йитина шегахъ
аьлла.

Иза-м юьртахула лелаш хиллера,
Хьасана, шега хьаттича, Зиявдин
ю олуш, Зиявдис Имранан ю олуш,
юьртан юкьара а хилла. Салмане-м
и кхочуьйтуш а ца хиллера кхуьнан
кьайле хуучу доттаглаша. Мотт барна
ма кхоьрурий Салман.

Цкъа плераскан буьйсанна
Хьасанглаьрга сагийна хлума эцна
яханера Салманан нана Хлазан. Зулпаан
бераш хоккейх ловзош гича, и хаз а елла,
Салманна а эца дагахъ, нанас хьаттира:

– И хоккей вай туьканара-м ца эцна
ахъ, Зулпаь?

– Дера, ца эцна ас-м, эцца Зиявдин ю
бохуш, лелош ю кхара, клордийна хьех
яьлла суна цуьнан и гловгла ... Хьадал,
клант, длаяккхал, длапол и шайн йолчаьрга.

Хлазан цецъелира, Салмана-м,

Хъасанан ю, ма элира шега иза, хъенан ю аьлла, ша кланте хаьттича. Цхъана хлуманна тлаьхъакхиа юьйлира иза хлинца.

Кесирас, Зиявдин нанас, шайн яц, Имрангеран ю и хоккей, элира.

Йолаелла Нуржан йолчу яхара. Нуржана, Салманан ю бохуш, лелош ю-кх кхара и хоккей, аьлча, ловъаьлла цле летира ненан кийра.

Ма-кхуьъу сихха еара иза чу. Схьатлекхайкхира клант. Оьглазе яра Хлазан члогла.

– Схьадийцал чехкка, хоккей мичара яьлла хьуна. Ас ларми чу кхуссур ма ву хьо, оцу дехкашна юккье, ахь бакъдерг ца дийцахь!

Кхораш санна, хиш охьадевдира клентан блаьргашкара. Кхеравелла, эго

велира иза. Ненах озалора клант.

Салмана даре дира ша динчу кьоланна. Вахана, хоккей а яхъаш, чувеара. Иза-м тиш а елла яра.

Оьглазьяханчу Хлазана цкъа догах хъайбан-сара туьйхира клентан настарех, юха, ахли аьлла елха хлюьттира.

Клантана члогла хорам хиллера ша шен нана холчахлотторах. Члогла дохковаьллера иза.

Нене шена гечдар а доьхуш, дагахь члагло йира Салмана, кхин цкъа а, цкъеллиг цкъа а, ала а ца олуш, цхъана а хлуманна тле ца кховда.

Ваха Тама

* * *

Хъаша веъча, аравалий,
Ахь маршалла хатталахь,
Кертахь, арахь сихха лахий,
Шайн дега кхаъ баккхалахь.

* * *

Нехан хлусме воъдуш ахь,
Хлей, нах, алий, тоха мохь,
Я когашца вота тоха,
Я ца йоглу йовхарш тоха.

* * *

Белхи лулахь вовшахкхеттехь
Я гю оъшуш меттиг яъллехь,
Хьо ма телахь шайн чохь вижий,
Орцах гюлахь, сихха глаттий.

* * *

Йишас лору ваша шен,
Воллушехь и жима шел:
Хаъа цунна воккха хилча,
Юьтур йоций цо ша цхьалха.

* * *

Кіанта дечиг даккха деза,
Йола пхьеглаш йила еза,
Чохь воккханиг лера веза,
Довзал бертахь баха беза.

* * *

Ойла ца еш, нехан сакхтех
Велар данне дика дац,
Кхана шех хлун хир ду хууш
Кху дуьненахь стаг ма вац.

* * *

Пис ма хила, комаьршалла
Ма ю стаг хазвийриг.
Сагла дина, ахь дладелларг
Ду хьо ирсе вийриг.

* * *

Элисина цле керланиг
Лулахоша тиллина,
«Дашо месаш» цунах олу,
Цлена лелар дезарна.
Цхъана буйнахь горгам къуьйлуш,
Вукху буйнахь ловзош нуй,
Шаро еш и сарралц лела,
Дов до, кхоссахь лаьтта туй.

* * *

Ловзаргахъ я синкъерамехъ
Баккхийчара хелхаваккхяхъ,
Члогла сема хьо хилалахъ,
Йолах куьг ма кхетийталахъ.

* * *

Воглуш нислахъ воккханиг,
Некъ биталахъ, диканиг.
Охъахаа меттиг а,
Ойла ца еш, цунна ло.

* * *

Къигана а тлулг ма кхосса,
Длаяхийта маърша и,
Хъагделлачу шен клорнешна
Йоьдуш хир и эцна хи.

* * *

Воглур аьлলেখъ, ваха веза,
Дуьту аьлларг дита деза,
Ша делла дош лардан деза,
Дош дош доцург стаг ца хета.

* * *

Гур вац алий хьо нахана,
Ма сихлолахъ вониг дан.
Генахъ хиларх дош ма ала,
Хаза тамехъ дацахъ и.

ПХЪАРДАЛ

Нохчаша Пхъардал олучу оцу экханах дуьненан дукхахдолчу къаьмнаша гепард олу.

Цхъана заманахь Кавказехь, Азербайджанехь, Казахстанехь, Киргизехь, Россехь, Хонкарахь, Гажарийчохь, иштта кхечу мехкашкахь уьш хилла хилар бакъдеш яздина дукха дийцарш ду.

Пхъардалан дегІан чо можа-хъаьрса бу, тІехь Іаьржа тІедарчий а долуш. Куьцехь-кепехь товш ду дегІ, когаш бежа бу.

Шарахь цкъа дехкачу пхъардало кхо-йиь кІорни йо.

Пхъардалан идар вуно чехка ду, сохьтехь

біе километар хила а мегаш; цундела гила-пхъардал олуш а хилла цунах. Когаш тІе а дуьжий, текха а текхаш, акхачу дийнаташна улле кхачало пхъардал. ТІаккха, вуно каде тІекхетий, схьалоцу ижу.

Уьш иштта хилар бахъана долуш караІамош хилла. Хьалдолчу наха талла лелош а хилла пхъардалш.

Казахстанехь НургІабул цІе йолчу казахийн цхъана воккхачу стага сан дега дийцира, дажош долу жа берзалоьх лардан, жІаьлин метта, караІамийна пхъардал леладора шен дас бохуш.

БЕРАША ОЛУ...

Хорбазаш хуьлу бутт

Сулимина шеран беттанийн цIераш Iамош яра йиша Румани:

– Хьалхарниг – январь, шолгIаниг – уггаре шийланиг – февраль,
ло деша бутт – март, ялташ дIадоьн бутт – апрель, зезагаш
хуьлург – май, – бохуш.

Сарахь гIалитIера цIа деара дай-наний, эцна хорбазаш а яхьаш.

– Дада, – элира Руманис, – вайн Сулимина беттанийн цIераш
а хаьа хьуна.

– Бакъ боху, иштта хила веза! – хастийра дас, – цхьа шо
даьлча, школе ваха везаш ма ву хьо. Алал, Сулима, хIинца хIун
бутт бу?

«Август» ала халахетара цунна, дицIора атта. Ойлане ваьллачу
кIантана гира нанас шуьн чохь йохийна йоккха цIен хорбаз.

– Хорбазаш хуьлу бутт бу-кх! – элира Сулимас.

ИндагI хьобшуш

Воьлхуш чу веара Ислам.

– Хьуна хIун дина? Хьан тоьхна?

– Цхьаммо а ца тоьхна.

– ТIаккха хIунда воьлху хьо?

– Селам ву-кх сан ИндагI хьобшуш...

Дистхила цахаарх, кьа дац
цуьнан?

Школе воьдучо кампеташ ца юу?

Сулима сатийсарца хьобжуш ву, базарара цIа еанчу шен нанас
тIоьрмиг бассош. Цу чуьра схьа ца йоккхуш хIун ю: чай, туьха,
шекар. Цаьрца кампеташ а хила езара, амма, кIанта мел сатийсарх,
гучуйовлуш яц уьш.

– Кху шарахь школе воьдуш ма ву хьо, – хьабстира Сулима нанас,
сийна мужалташ йолу тетрадашший, хаза ручкий, кьоламашший цуьнга
дIа а кховдош, – хIорш хьуна оьшур йолуш ю. Важаерш а оьцур ю. Дика дешалахь, сан бекьа!

Уьш еана-м хазахеттера Сулимина, делахь а, хIинца цунна езарг кхин яра...

– Мама, – элира кIанта, лерина нене а хьажна, – школе доьдучу бери кампеташ юуш ца хуьлу?

“Стелалодан” дошам

«Стелалодан» дошамера маъна туъдуш долу дешнаш
журналан хлокху лъмарехъ долчу йозанаш юкъара ду.

Айма (й), айманаш (й) – 1. ахка чохъ хи кlorга меттиг; 2. йочана хиллачул тlаьхъа таъlначу меттигашкахъ сецна, lаьlна догlанан хиш.

Белхи (б), белхеш (д) – дечу гlуллакха тlехъ, балха тlехъ, вовшах а кхетта, гlо дар.

Беасона (билг.) – биъ са болу хlума.

Ижу (й), ижуш (й) – толлуш, каро, карайогlу хlума.

Караламо (ханд.) – масала, хъайба я экха ша бохург дан lамо.

Килс (й), килсаш (й) – керстанийн хъарм.

Ковра (й), ковранаш (й) – могоlара йоьлху эмкалш.

Кхало (кхала) – куцдан, хlума хазъан. Масала, детица кхелина шаьлта.

Маша (д), машанаш (д) – шуриг сурсат.

Мекарниг – мекарло (хlилла) дерг.

Мозгlар (в), мозгlарш (б) – керста динан гlуллакххо.

Пхъалгlа (й), пхъалгlанаш (й) – пхъола ден меттиг, чохъ.

Плaьлдиг (б), плaьлдигаш (д) – цlоканан, тlаьрсиган тlоьрмиг.

Сакхт (д), сакхташ (д) – кхачамбацар.

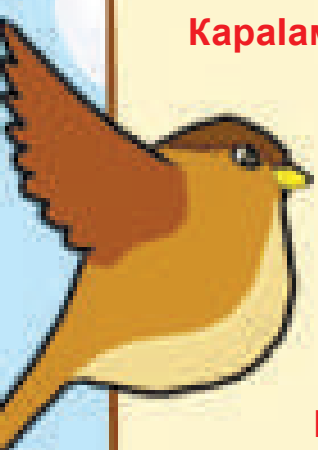
Туоти (й), туотеш (й) – олхазар (попугай).

Тlorказ (д), Тlorказаш (д) – хъалха заманахъ тlеюху я кхийолу мехал хlума дlаюьллуш, lалашъеш хилла ша-тайпа, куьцара, догlанца къовлуш хилла яьшка

Хъаьтт (й), хъаьттарш (й) – 1. ялта цlанден, lалашден меттиг;
2. чlуран цамгар.

Шалго (морт) – ши га долу.

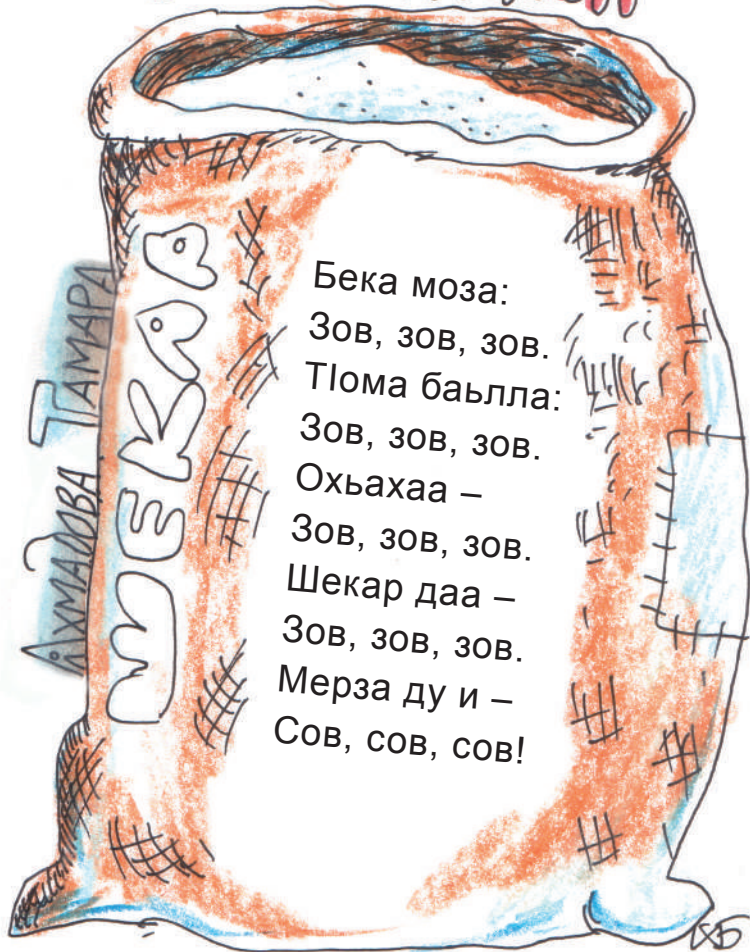
Эрна (билг.я куцдош) – тlаьхъало йоцу хlума я
тlаьхъало хир йоцуш дийриг.

Бераш! Басаршца кечде хлара сурт.

ЛАКХАРИЗА

Буърка едда длайоьду,
Цунна тлаьхъа со йоду.
Чехка, чехка ца ядахь,
Южур ю и чу бердах.

Хлоттийнарт — Закриев Исса

6+